

Spira Veronika: Miniesszék I.

Beauvoir, Sartre, Camus – létfilozófia, etika, politika Nyugaton, Keletről nézvést

Az ötvenes évek második felében, vagy még inkább a hatvanas-hetvenes években nagy Sartre és Beauvoir divat volt Pesten. El is olvastam mindent, ami megjelent, az *Egy jó házból való úrilány emlékeit*, az *Amerikai útinaplót*, a *Mandarinokat*, *A kor hatalmát*, *A körülmények hatalmát*, *A második nemet* (csonkított formában, ahogy a szerző engedélyével kiadták), és később is, amit elértem magyarul vagy angolul. A múlt nyáron például a Nelson Algrennek írt leveleit. Persze Sartre-tól is hasonlóképpen. Először a *Főbelövendők klubját*. Ha jól emlékszem 1956 októberében, a Nagyvilág első számában jelent meg. Később *A szavakat*, *Az undort*, novellákat (*A fal*, *Egy vezér gyermekkorá*), drámákat két kötetben. Az utóbbiakból a színházak is bemutatott néhányat. A *Tisztességtudó utcalány*, *Altona foglyai* talán a Madáchban ment, a Petőfi Színházban pedig *Az ördög és a Jóistent*. Filozófiájából *A válogatott írások* volt a kiindulópont (*Módszer, történelem, egyén 1965*), részletek a *Lét és semmiből*, meg a filozófia szakosok szöveggyűjteményéből különböző szemelvények *A dialektikus ész kritikájából*.

Szóval, a hatvanas, hetvenes években Sartre-ból és Beauvoirból eléggé szinkronban voltunk a világgal, persze az általuk szavatolt cenzúrával. Nyilván Amerika-bírázataik, Szovjetunió-párti kiállításuk és az elkötelezettségről vallott nézeteik miatt adták ki nálunk is a műveiket. És talán ezért nem kedveltem őket igazán. Íróként nagyobbnak, filozófusként izgalmasabbnak, politikai állásfoglalásában hitelesebbnek, rokonszenvesebbnek tartottam Camus-t. És ezzel ma is így vagyok. Ez persze nem azt jelenti, hogy semmi sem érdekelt vagy vonzott bennük. Tetszett A jóházból való, részben az Amerikai útinapló, és most az Algrennek írt levelekből a háború utáni Németország leírása. Sartre-ból leginkább A szavak, fenntartásokkal a novellák és a drámák. Ezek legtöbbször túl kimódoltak, sterilek voltak, mesterkélt illusztrációk száraz tételekhez. Irodalomnak inkább filozófia, filozófiának inkább irodalom.

Ami belőlük, de főleg Sartre-ból számomra fontos volt, az ateista egzisztencializmus. Alaptételeit magamra nézve máig érvényesek tartom: léted értelmét magad határozd meg, ehhez dolgoznod kell a személyiségeden, elveiden. Meg kell tanulnod önállóan értelmezni a világot, elveid szerint dönteni, cselekedni. Önmagadat, a lényegedet, te formálsz. A semmibe vagy vetve – ez a szabadság. Ha a létezésed koncepcióját megteremtetted, és képes vagy aszerint élni, nemcsak egzisztenciád, de esszenciád is lesz. Azt már Camus *Sziszüphoszából* értettem meg, hogy miért gyávaság az abszurd, a szabadság, a létbe vetettség elől a transzcendenshez menekülni, bár erre nekem amúgy sem volt soha késztetésem. Kierkegaard-t ettől függetlenül nagy érdeklődéssel és élvezettel olvastam. A különböző életstádiumok meghatározása nagyon is relevánsnak tűnt a számomra, bár magam az etikai stádiumon túl soha sem követtem volna, bármilyen szép is az abszurd hit értelmezése, főleg a bibliai példák (Ábrahám és Izsák) elemzése, meg az a paradox gondolat, hogy csak az nyerheti vissza a számára legfontosabbat, aki kész azt elveszíteni.

Persze megkérdezhettem volna Lukáccsal, hol van a társadalom, a haladás és miegyéb ebben az individuumra koncentráló sartre-i létfilozófiában. De az 1919 utáni Lukács a szememben érdektelen volt, míg a fiatal Lukács mindig is izgalmas. Aki egy eszmének és nem az igazságnak van elkötelezve, annak nincs hitele a szememben. Torkig voltam azzal, hogy bármi jó, ami a pártnak jó. Ez volna az igazság és a morál egyetlen mércéje? Mivel Sartre maga is politikai meggyőződésének dogmatikusa lett, ő is érdektelenné vált számomra mind politikai, mind etikai szempontból. Aki számára Kennedynak még a mosolya is undort kelt, míg a Fekete-tengeren kaviárt és vodkát fogyasztani Hruscsovval kellemes, azt Kelet-Közép-Európából szemlélve nehéz komolyan venni. Persze Franciaország orosz megszállásától a hidegháború beköszönte után azért tudott rettegni, mert tisztában volt vele, hogy kinézne számára egy kis kényszermunka a Gulagon, ugyanis aki a birodalom határain kívül hasznos útitársnak számít, az a birodalmon belül már árulónak minősül. Ismerte a szovjet elnyomó rendszer lényegét, mégis renegátnak tartotta Camus-t, aki a totalitarizmus minden változatát gyűlölte, a szovjetet is, jobban, mint Amerikát. A szememben Camus volt a bátor nyugati baloldali, aki az ellenzéki hazai (francia) íratlan és írott szabályaival szembe mert helyezkedni. Elítélte az 1953-as berlini, az 56-os poznani felkelés leverését éppúgy, mint a magyar forradalomét. Sokszor nagyobb bátorság kell a saját oldaladdal szembe fordulni, mint a mindenkori hatalommal.

És itt jutottunk el az etikához. Sartre-tól és Beauvoirtól nem tanultam etikát, mert az etikájuk számomra semmiben sem különbözött a bolseviktól. Etikát Camus-tól tanultam. A *Közöny* megerősítette bennem a hipokrizis elutasítását. Osztottam Meursault iróniáját, amellyel a bírót és a papot szembesíti a keresztben megtestesülő öncsalással. Az állam és az intézményesült egyház a hatalmánál fogva nyomást gyakorol az egyénre, hogy higgyen a transzcendencia garantálta igazságos világrendben, és ne nézzen szembe a lét abszurditásával. A *Sziszüphosz mítoszából* azt, hogy a boldogság maga a szembenézés, még akkor is, ha az idők végezetéig sziklagörgetés is a sorsunk. (Nem mellesleg nagyon élveztem, sőt faltam a Sziszüphosz Dosztojevszkij- és a Kafka-értelmezéseit, Raszkolnyikov, Kirilov, Sztavrogin, Ivan Karamazov és Aljosa elemzését, még akkor is, ha néha úgy éreztem, de messze esik Párizstól Pétervár. Sokkal messzebb, mint Pétervártól Párizs.) A *Pestisből* azt, hogy a lét abszurditása és a másokért tevékeny élet nem mond ellent egymásnak, sőt igazán csak így, hazugság nélkül lehet etikusan, szolidárisan cselekedni. Később a *Lázadó emberből*, amit persze nálunk nem adtak ki, de azért innen-onnan tájékozódunk, lehetett tudatosítani, ami számomra a legsarkalatosabb volt: egyetlen elkötelezettsége lehet csupán egy szabad embernek, a lázadás szabadsága az igazság érdekében. Camus sosem mond le a baloldali reményekről, a javakat igazságosan elosztó, bőséget és egyenlőséget teremtő társadalom perspektívájáról (utópiájáról), mert mindig a legnyomorultabbak pártján áll. A szovjet valóságra ellenben úgy tekint, mint ami ebből az aspirációból semmit sem valósít meg. A termelőeszközök társadalmassítása nem teremtett sem osztály nélküli társadalmat, sem jólétet, sem igazságosságot. A hatalmas állami elnyomó apparátusnak semmi köze Marxhoz, a marxi utópiához, a világhatalomra törő szovjet kommunizmusnak pedig az emberiség emancipatorikus törekvéseihez. Ezért – ellentétben a sartre-i elkötelezettség-felfogással - a Lázadó ember etikája: semmilyen elkötelezettség nem járhat együtt az igazságról, a lázadás jogáról való lemondással. Nem lehetséges más elkötelezettség, mint az igazság iránti feltétel nélküli

elkötelezettség. Ez Camus világnézetének fókuszja. Mire a világ utolérné őt az antitotalitárius baloldaliság megértésében, Camus már régen halott (1960 januárjában autóbalesetben halt meg, három évvel a Nobel-díjának átvétele után. Ebben bizonyára nem volt része semmiféle vadkannak. Bár az algériai háború idején a terror és a brutalitás eszkalálódása, a civilek elleni gátlástalan erőszak minden oldalon, keltett némi gyanút, hiszen Camus-nek e kérdésben is sikerült minden érintett felet magára haragítania.).

Sartre és Beauvoir azonban jól megélt a hidegháború hamis dichotómiáiból. Nyugaton bátor és felkapott ellenzékiek, Keleten kényeztetett vendégek. Az igazságot és az elkötelezettséget nyugodt szívvel szembe állítják egymással, és az utóbbit választják. Ha Amerika a nagyobb veszély, akkor a Gulágról hallgatni kell. És miért nagyobb veszély? Mert őket Amerika fenyegeti befolyásának európai megnövekedésével (tetszettek volna felszabadítani magatokat). És mi lesz azokkal, akiket a Gulág fenyeget, vagy már ott vegetálnak? Tűrjenek az emberiség üdvéért? Az emberiség üdvéért menjete ti a Gulágra, mi elvegetálunk a párizsi kávéházakban egy jó bourbon mellett, sőt szívesen szorongunk helyettetek a Marshall-terv okozta jólét demoralizáló hatása, Európa politikai eljelentéktelenedése miatt. Míg Kelet-Európa a hajnalban érkező fekete autóktól retteg, mi szívesen bejárjuk helyettetek Franciaországot, Svájcot, Itáliát első, 1951-ben vett saját autónkkal, röpködünk szerte a világban az egyre elterjedtebbé váló utasszállító repülőgépekkel, és szidjuk Amerikát. Ti meg induljatok Recskre vagy Kistarcsára (nagylelkűen nem a sarkkörön túli Vorkutát említem).

A Mandarinokban Beauvoir megjeleníti ezt a Sartre-Camus ellentétet az Henri és Dubreuilh közötti konfliktusban. A kenyértöréshez vezető vita tárgya, hogy hallgassanak-e a szovjet kényszermunkatáborokról mint a kommunistákkal szolidáris baloldaliak, nehogy a jobboldal malmára hajtsák a vizet, vagy inkább az igazság és a szavahihetőség nevében tájékoztassák híveiket és a szélesebb közvéleményt a tényekről. Sartre-Dubreuilh a hallgatás, Henri-Camus a beszéd mellett dönt. És persze Sartre-Dubreuilh-nek lesz igaza Beauvoir interpretációjában. Miután Henri megszólal, a jobboldal hősként ölelné magához, a kommunisták pedig leárusítják. Ettől kezdve az egész baloldal konformistának tekinti, elveszíti hitelét a mértékadó ellenzékiek szemében. Az az ellenzéki közvélemény, amely ekképpen fogja fel az igazsághoz való viszonyt, nem érdemli, hogy mértékadónak tekintsék. Ezért volt számomra elfogadhatatlan Sartre és Beauvoir politikája és etikája. Pedig tudom, hogy nem kellemes akár csak látszatra is egy platformra kerülni ellenfeleinkkel, érveket szolgáltatni számukra. Elönt az undor és a tehetetlenség, ha a zsigeri gyűlöletől őrző szívesebben használja érveimet demagóg szájtépésre, verbális erőszakra, pszichikai megfélemlítésre.

Most, annyi évtized után elgondolkodom Camus Nobel-díján. 1957-ben alig 44 éves volt, talán a legfiatalabb, aki valaha megkapta ezt az elismerést. Sartre-nak 64-ben ítélték oda, amikor egy híján hatvan volt. Ő azonban visszautasította, mondván, ez kapitalista kitüntetés, amelyet polgárok (burzsoák) adnak polgároknak. Valóban, Camus-t, az írástudatlan algériai mosónő fiát előnyben részesítették a nagypolgári származású Sartre-ral szemben vagy hét évig. Az már plauzibilisebb kifogás volt, hogy nem akart intézményesülni, az volt a törekvése, hogy amit mond, azt mindig ő, Jean-Paul Sartre mondja, ne egy Nobel-díjas író. Tizenegy év után azonban állítólag

meggondolta volna magát, legalábbis a Nobel-bizottság egyik volt tagjának visszaemlékezései szerint, és levélben fordult a Svéd Akadémiához, nem kaphatná-e meg mégis a pénzt, de elutasították.

Lassan talán, ennyi év és a kommunizmus bukása után, a francia szellemi elit is meg tud már birkózni a Camus-jelenséggel, a „solitaire et solidaire” író-filozófussal. Azzal, hogy egyik nyájjal sem tart, magányos, értékei azonban szilárdak: a szegényekkel szolidáris, a demokrácia, a szabadság, az emberi méltóság tántoríthatatlan híve. A származása? Algériai. Franciaország olyan számára, mint egy marosvásárhelyinek Budapest. A nyelv lehet azonos, de mégis csak egy másik ország. Túl cizellált ez, túl követhetetlen? A hazája Algéria, az algériai szegényekkel szolidáris, legyenek azok berberék, arabok vagy franciák. Úgy gondolja, miért ne élhetnének békében egy demokratikus országban. Hát igen, a gyűlölet hangja mindig érthetőbb. Egyszerűbb egymásra uszítani az embereket nyelv, vallás és etnikum szerint. És aki nem így gondolkodik, az renegát, áruló minden oldal szemében. Sartre-ék jól beszélték ezt a leegyszerűsítő nyelvet: Függetlenséget Algériának, ki a gyarmatosítókkal (azokkal is, akiknek ez a hazájuk). Dél-Afrikában talán mégis sikerül az együttélés, bár a kísérletnek még nincs vége. Nelson Mandela és Desmond Tutu képes volt a camus-i nyelvet beszélni, és volt, aki megértse. Amikor az algériai háború idején egy algériai fekete pap hasonló gondolatokat vetett fel egy gyűlésen, Sartre és Beauvoir úgy tekintettek rá, mint valami fehérekhez törleszkedő Tamás bátyára.

Lassan talán a francia baloldal is el tud szakadni a sartre-i politikai befolyástól, és megérti, hogy nem lehet mérce egy olyan ember dogmája, aki saját bevallása szerint nem lenne képes egy kommunista országban élni, de a kommunizmust mint az emberiség perspektíváját elfogadni morális kötelességnek tartja. Sőt úgy véli, hogy aki ezt az elvet elutasítja (mint például Camus), kizárja magát az autentikus francia értelmiség köréből.

Talán előbb utóbb eljön az idő, amikor megértik Franciaországban is a camus-i elkötelezettség lényegét, a kérlelhetetlen antitotalitarizmust. Camus ugyanis nemcsak a szovjet elnyomással szállt szembe, és követelte 56-ban Magyarország megszállásának azonnali megszüntetését, de Franco Spanyolországával is folyamatosan szembeszállt. 1952-ben megszakít minden kapcsolatot az UNESCO-val, mert felvették Spanyolországot. Fasisztákkal nem közösködünk.

2010. január-március